Самариддин Қаршибой ўғли ИСОҚУЛОВ,
Ўзбекистон халқаро ислом академияси
Ижтимоий тизим ва жараёнларнинг
ахборот ва психологик хавфсизлиги
мутахассислиги магистранти
samriddinisaqulov@gmail.com

ШАХСНИНГ АХБОРОТ ТАҲДИДЛАРИДАН ПСИХОЛОГИК ЎЗ-ЎЗИНИ ҲИМОЯЛАШИ

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ САМОЗАЩИТА ЛИЧНОСТИ ОТ ИНФОРМАЦИОННЫХ УГРОЗ

PSYCHOLOGICAL SELF-PROTECTION OF THE PERSON FROM INFORMATION THREATS

Аннотация. *Ушбу мақолада шахсни ахборот хуружларидан ўз-ўзини қандай қилиб психологик жиҳатдан ҳимоялай олиши, ўз-ўзини психологик ҳимоялаш турлари, ахборот хуружлар пайтида ахборотни тўғри таҳлил қила олиши, шу билан биргаликда мафкуравий иммунитетни тарбиялаш орқали шахсни мустақил фикрлашга ўргатиш, ахборот таҳдидлар шароитида шахсни тўғри яшашга, ватанпарварлик ва халқсеварликка ўргатиш хақида маълумотлар келтирилган.*

Таянч сўзлар. *Ахборот, ахборотлашув, глобаллашув, мафкуравий иммунитет, ижтимоий муҳит, ахборот хуружи, ҳимоя механизми, ахборот коммуникация.*

Аннотация. *В статье рассказывается, как психологически защитить человека от информационных угроз, виды самозащиты, умение правильно анализировать информацию при информационных атаках, а также научить человека мыслить самостоятельно, культивируя идеологический иммунитет, правильно жить перед лицом информационных угроз, информация по обучению патриотизму и патриотизму.*

Ключевые слова. *Информация, информатизация, глобализация, идеологический иммунитет, социальная среда, информационная агрессия, механизм защиты, информационная коммуникация.*

Abstract: *This article is devoted to how individuals can protect themselves psychologically from information threats, types of psychological self-protection, analyzing information correctly in the process of information threat, as well as, teaching an individual to think independently by developing ideological immunity, teaching individuals to live in an appropriate way and patriotism.*

Key words: *Information, globalization, ideological immunity, social environment, information threat, protection mechanism, information communication.*

КИРИШ

Бугунги давр инсоният босиб ўтган барча тараққиёт босқичлари билан солиштирилганда ўзининг шиддатли ва жадал кечаётганлиги билан фарқ қилмоқда. Мутахассислар бу тезкор даврни «оммавий ахборотлашув» ёхуд «глобаллашув асри» деб аташмоқда. Боиси ер юзининг қайсидир бир чеккасида юз берган воқеадан бир неча сония ичида бутун дунё аҳли хабар топмоқда. Бу эса шубҳасиз матбуот ва оммавий ахборот воситаларининг ўрни ва роли нечоғли ошиб бораётганидан далолат беради. Шу жиҳатдан айтганда, ҳар қандай матбуот жамиятда юз бераётган воқеа ҳодисалар, ўзгаришлар, янгиланишларни тўлалигича, холис ва ҳаққоний акс эттирмоғи керак.

Ўз вақтида Ҳиндистоннинг таниқли сиёсий арбоби Махатма Ганди шундай ёзган экан: Мен уйимнинг дарвоза ва эшикларини маҳкам беркитиб ўтира олмайман. Чунки унга тоза ҳаво кириб туриши керак. Ва шу баробарида эшик ва деразаларимдан кираётган ҳаво довул бўлиб, хонадонимни ағдар-тўнтар қилиб, ўзимни йиқитиб ташлашини ҳам хоҳламайман. Бу сўзларни бугунги информацион хуружлар ва турли хил маълумотларнинг турли йўллар билан мамлакатимизга, умуман, бошқа мамлакатларга ҳам кириб келиб, у ёки бу минтақада асрлар мобайнида шаклланган қадриятлар, урф-одатлар, эътиқод шаклларига ва тарбия услубларига салбий ёки ижобий таъсири жараёнлари маъносида қўллаш ҳам мумкин.

Тобора кенгайиб бораётган халқаро алоқалар жаҳон маданиятини янада чуқурроқ билиш, умуминсоний қадриятлардан баҳраманд бўлиш учун қулай замин яратмоқдаки, бу ўз навбатида ўзбек халқининг турли фаолият соҳаларидаги истеъдоди ривожланишига, унинг тадбиркорлик ва киришимлилик, бир неча чет тилларни тез ўрганиб олиш каби иқтидорини рўёбга чиқишига, хориж мамлакатларга

бориш, улар билан алоқалар ўрнатиш, дунё стандартлари бўйича олий ўқув юртларида тахсил олиш имконини берди. Ана шу алоқалар туфайли миллий меҳмоннавозлик ва саҳоват анъаналари янада ривожланди. [4:65]

Бундай алоқаларнинг кенгайиши ҳақиқий маънавий ва маданий қадриятларни муносиб баҳолаш имконини берди. Ҳозирги ёшлар ҳам, уларнинг ота-оналари ҳам учраган кинони кўриб, дуч келган маза-матраси йўқ китобларни ўқиб кетаётгани йўқ. Атайлаб юртимизга олиб келинаётган ғарбнинг сунъийлаштирилган санъатидан, кенг истеъмолдаги маданиятидан норозилик сезилиб турибди. Бундай маҳсулотнинг илгариги ман этилган неъматга хос лаззати, жозибадорлиги деярли қолмаган. Ҳозирги кунда хорижнинг маданий қадриятларидан фойдалинишга анча жиддий ва танлаб ёндашиш эҳтиёжи кучайиб бормоқда. Лекин оммавий ахборот воситалари орқали тинимсиз маълумотлар қуюлиб келаётган шароитда шахсга ахборот таҳдиди ҳам, атайлаб уюштирилаётган мафкуравий тажовузлар ҳам бор. [2:250]

Давлатимиз раҳбарининг кўрсатмалари ва истиқболли ғояларидан келиб чиқиб, ҳозирги мураккаб шароитда халқимиз, мамлакатимизнинг ҳар бир фуқароси онги ва қалбида ахборот иммунитетини ҳосил қилиш муҳим ва долзарб аҳамият касб этган вазифаларимиздандир..

Психологияда эгоцентризмнинг бир қанча турлари - билишга оид, аҳлоқий ва коммуникатив эгоцентризмлар фарқланади. Жумладан, бошқаларга бирор бир маълумот бериш жараёнида уларнинг фикри билан ҳисоблашмаслик, уларни менсимасликда намоён бўлади. Замонавий информацион хуружларнинг муаллифларида айнан шу каби эгоцентризм кузатилади ва улар ўзларига ўхшаш фақат ўз манфаатинигина кўзлайдиган шахс онгини қамраб олишга ҳаракат қилади. Шунинг учун ҳам шахсга ахборотлар таҳдиди шароитида шахсни тўғри яшашга, ватанпарвар ва инсонпарвар бўлишга, эркин фикрли бўлишга ўргатиш орқали уларда мафкуравий иммунитетни тарбиялаш энг долзарб психологик ҳимоя зарур. Психологик ҳимоя бўлиши учун шахсда мустақил фикр бўлиши лозим. [1:38] Зеро, ўргатиш бир томонлама жараён бўлмай, у «педагог-тарбияланувчи» мулоқоти тизимида кўпроқ тарбияланувчининг фазилатларига боғлиқ. Бундай мураккаб ишни ташкил этишда ҳар бир ижтимоий тоифа ёки шахснинг индивидуал психологик ҳусусиятларини инобат олиш зарурати социология ва ижтимоий психологияда исботланган. Масалан, агар турли хил шахслардан иборат кичик бир гурухни яхлит гуруҳ деб оладиган бўлсак, уларнинг барчаси билан бир вақтда, бир хил эффект билан ишлаш ва шу орқали уларнинг мустақил тафаккурини ўстириш, соғлом эътиқодини тарбиялашнинг иложиси йўқ. Иккинчидан, бир гуруҳ учун мақбул ва самарали деб ҳисобланган услубни бошқасида ҳам айнан жорий этишга уриниш бундай шароитларда тескари самара бериши мумкин. Бундан келиб чиқиб айтиш мумкинки, бугун ўз мустақил фикрига эга бўлмаган шахслар билан ишлашда қуйидагиларга эътиборни қаратиш даркор:

Биринчидан, хулқ-атвордаги хатоликлар энг аввало фикрлаш тарзидаги хатоликларнинг оқибати бўлгани учун шахснинг негатив фикрлаш тарзининг схемасини ўзгартириш лозим.

Иккинчидан, фикрлаш тарзига таъсир кўрсатиш учун тушунтириш услубларини, тарбия методларини ўзгартиришлари лозим. Яъни, илгари, юқори тонларда, директив оҳангда, бирон-бир шахсга нисбатан, ўзини устунроқ олиб, катта роли билан мулоқот қилинган бўлса, энди тенгма-тенг, демократик оҳангда, босқичма-босқич хатти-ҳаракатларни биргаликда таҳлил этишга ўтишлари лозим.

Учинчидан, шахснинг ўз-ўзини идрок қилишини, ўзига бўлган баҳосини ўзгартириш, яъни, шахсни ижобий ишларга йўналтириш орқали ўзига бўлган ишончини ўзгартиришга эришиш керак.

Психологик манбалардан яна шу нарса маълумки, шахснинг мустақил фикрлаши унга берилган таълим-тарбия билан боғлиқ бўлиб, таълим жараёнида жорий этилган тартибларда бюрократияни минималлаштирилиши керак [3:650]. Чунки эски таълим тизими ўқитувчининг айтганини, у ёзган маруза матнини айнан кўчириб ёзиб келиш, айтиб беришни талаб қиларди. Бу холат мияни автоматик ишлашга, зомби каби ёдланган бир хил қолипда бўлишга ўргатади, бундай мияда албатта ўзига хос вакуум хосил бўладики, бу вакуумга кейинчалик бошқа ёт ғоя ва

тушунчалар жуда тез сингади, чунки мия деярли тормозланган, ҳар қандай бошқача хабар унинг миясига осон кириб олади. Давр педагоглардан, раҳбарлардан ўз иш услубларини ўзгартириш, мулоқот қобилиятларни такомиллаштириш талаб қилмоқда. Бу унинг таъсир кўрсата олиш хислатининг самарали бўлишини талаб этади. Бу эса бевосита шахсда мустақил, эркин тафаккурнинг ривожланиши учун реал замин бўлади.

Шахснинг шаклланиб бориш жараёнида турли ёмон таъсирлардан асрашда аҳлоқий қадриятлардан фойдаланиши ва бунда аҳлоқий таъсир кўрсатиш технологиясидан оқилона ўз фаолиятида жорий эта олиши лозим бўлади [6:33]. Аҳлоқийликка ўргатиш, аҳлоқан ва маънан юксак бўлиш, умуман тазйиқни, куч ишлатишни рад этади. Маъмурий тазйиқ шахсни ёт таъсирлардан асраб қололмайди. Бунинг ягона йўли –шахсни шаклланишида муҳим аҳамиятга эга бўлган таълим жараёнининг узидаёқ у билан муносабатда гуманистик тамойилларни жорий этиш, эркин фикр алмашиниш муҳитининг яратилишидир.

Ахборот коммуникацияси жараёнида шахс онгига таъсир этаётган ёт ғояларга қарши ҳимоя воситаларини ишлаб чиқишдан аввал шахснинг ижтимоий хулқ-атворини ўрганиш лозим. [7:46]. Ижтимоий хулқда кўзга ташланадиган энг муҳим ҳолатлардан бири ташвишланиш, нималардандир чўчиш ва шу туфайли ижтимоий муносабатлардан ўзини олиб қочишга интилиш ҳисларининг намоён бўлишидир. Чунки агар психологик ҳимоя ҳолатининг моҳиятидан келиб чиқиладиган бўлса, бу – шахс ички кечинмаларини ифодаловчи шундай ҳолатки, унда одам ички руҳий муътадилликни асраш учун ўзидаги хавотирланиш, қўрқув ва хадиксирашларини босишга, улардан халос бўлишга интилади. Психологик ҳимоя – шахсни турли салбий таъсирлардан асрашга, психологик дискомфортни бартараф этишга хизмат қилади. Шундай ҳолатларда одам одатда шахслараро муносабатларда ўзини бошқачароқ тутадиган бўлиб қолади. Психологлар ҳимоя механизмларига одатда қуйидагиларни киритадилар:

– очиқ ҳис-кечинмаларни босиш, кўрсатмасликка уриниш;

– проекция – ўзидаги ҳиссиёт ва кечинмаларни ташқи объектларга кўчириш орқали пайдо бўлган ҳолатнинг сабабларини ташқаридан қидиришга мойиллик;

– идентификация – ўзини ахборот эгасига ўхшатиш, унинг ўрнига ўзини қўйиш орқали қадриятларни рад этиш ёки танқидсиз ўзлаштириш;

– регрессия – илгари ҳаётида, масалан, ёшлигида бўлиб ўтган қайсидир воқеларга қайтиш, уларнинг яхши ва маъқулларини яна хотирада тиклаш ва хулқда қайтариш орқали ўзида психологик ҳимоя ёки оқловни ташкил этиш;

– ёлғизланиш-жамиятдан ўзини олиб қочиш, ўзидаги ўзгаришларни бошқаларга билдирмасликка интилиш, бунда шахснинг фаолияти пассив тус олади;

– рационализация – мулоҳаза ва фикр юритиш орқали ўзида ҳимоя инстинктларини пайдо этиш;

– конверсия- мулоқотдаги қандайдир тўсиқлар ёки барьерларни олиб ташлаш учун кутилмаган усулларни қўллаш, масалан, хавотирли информацияни юмористик билан алмаштириш йўли. [8:33]

Ахборот хуружлари вазиятида шахснинг ўзини ўзи ҳимоя қилишини бошқаришда айрим жиҳатларга алоҳида эътибор бериш лозим. Биринчидан, ҳар бир инсон учун мустақил фикр зарурлиги юқорида таъкидлаб ўтилди. Мустақил фикрга эга бўлган инсонгина ўзига нисбатан қаратилган яхши ёки ёмон маълумотнинг моҳиятига етиши ва унга нисбатан адекват реакция кўрсатиши, ҳимоя механизмларини ишга солиши мумкин.

Иккинчидан, шахс турли хил ёт ахборот хуружларига берилмаслиги учун биз уларда миллий ғурурни тинимсиз тарбиялашимиз ва бунда ҳар бир фан предмети ва тарбиявий мулоқотлардан оқилона фойдаланишимиз зарур. Масалан, хар йили нишонланадиган қатор тантаналар маълум маънода шахсда миллий ғурурни уйғотади. Жумладан, Маъмун Академияси ва унинг нима учун айнан Ўзбекистон худудида ташкил этилганлигига фуқароларнинг эътиборини қаратиш ва уларни очиқ фикр алмашинувига чорлаш шахсда миллий ғурурни уйғотади.

Учинчидан, миллий ғурури бор инсонда имон, инсоф ва диёнат тушунчаларини шакллантириш мумкин. Чунки инсон қалби билан боғлиқ бу қадриятлар Интернет ва

ахборотлар оламида адаштирмайдиган компас ролини ўйнайди. Бир рус олими таъкидлаганидек, интернет шундай ўрмонки, унда компассиз юриб бўлмайди.

Шахс ахборот хуружларига қарши туришнинг психологик йўлларини ҳар бир инсонга етказиш мақсадга мувофиқ бўлиб, бунинг учун қуйидагиларни ёдда тутиш лозим:

а) аслида атайлаб таъсир этишга мўлжалланган хабарни шахс дарров қабул қилмайди. Чунки, биринчидан, унда илгаридан психологик ҳимоя мавжуд ва иккинчидан, ҳар қандай янги нарсанинг сингиб кетишида муайян ахборот тўсиқлари ҳам бўлади.

б) бундай шароитларда учинчи шахс таъсири эффекти рўй беради. Унинг маъноси – шахс бу хабарга ҳамма ишонаверсин, менга таъсир қилмайди‖ деб ўйлайди, лекин маълум маънода шу фикр таъсирида у ахборот таъсирига тушиб бўлган бўлади ва бу фикрни ўз миясида ҳаёлидан ўтказади;

в) шахснинг ишончтирувчи чақириқларга мойиллиги юқори бўлади, масалан, реклама орқали етказилаётган хабарларга инсон кўпроқ ўч бўлади. 90% оналар айнан реклама қилинган товарларни болаларига харид қилиб олиб беради. Ахборот оламида ёшлар катталарга нисбатан ҳимояланмаганлар тоифасига киради.

г) шахс баъзи бир хабарларнинг асл мақсади аслида маълумот бериш эмас, балки ишонтириш эканлигини тушуниш керак. Одамнинг маълумотлилик даражаси қанчалик юқори бўлса, унинг турли хабарларга ишонқирамай муносабатда бўлиши ҳам юқори бўлади. Лекин хабарга ишонқирамай қараши шахснинг уни қабул қилиши ёки қилмаслигини билдирмайди. Яъни, агар шахсга бу ахборот манбаига ишонманглар, улар атайлаб ёлғон маълумот бермоқда дейилса, бу нарса уларнинг шу турдаги ахборотни қабул қилмасликларини кафолатламайди.[8:33]

Хулоса

Шахс ахборот психологик хавфсизлигини ижтимоий жиҳатларини ўрганиш ва шахсга таъсир қилувчи турли хил тахдидлар ва унинг онгини ўз манфаатлари йўлида ўзгартиришга қаратилган чақириқларнинг олдини олишнинг илмий-техник хамкорлик асосида самарали механизмларни шу жумладан, психологик химоя механизмларини яратиш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бирига айланди. Бундай механизмларни яратишда мамлакатимизда замонавий фан ва технологиялар ривожланишининг устувор юналишини аниқлаш билан хамоҳангликда шахс ва уни хаётини қамраб олган барча ижтимоий институтлар, ижтимоий гурухларни ва унда шахснинг фаолиятини чуқур ўрганиб, ижтимоий жиҳатдан таҳлил қилиб, шахснинг дунёқараши, фикрлаш оламини кенгайишига, унда эркин ва теран фикрлаш фазилатларини намоён бўлишига хизмат қилувчи механизмларни шахсни қамраб олган ижтимоий институтлар ва ижтимоий гурухларда шакллантиришни назарда тутади.

Бугунги дунёда ахборот тарқатишнинг глобаллашуви, яъни унинг бутун курраи заминни қамраб олиш жараёни шиддат билан бораётганлигини, ахборот соҳасидаги глобаллашув алоқа воситаларининг ривожланиши, глобал ахборот тармоқларининг яратилиши, кўп соҳаларнинг компьютер-лаштирилишида намоён бўлаётганлигини, айтиш мумкинки, жамиятнинг глобал ахборотлашуви илмий-техник, иқтисодий ва ижтимоий тараққиётнинг ўзагини ташкил этмоқда, бошқача айтганда, ахборот тараққиётнинг бош омилига айланиб улгурганлигини гувоҳи бўлдик.

Шундай экан, ахборот маконининг глобаллашуви шароитида шахс ахборот психологик хавфсизлигини таъминлаш муаммоси ижтимоий-сиёсий аҳамият касб этади. Демоқчимизки, айниқса, ёш ўспиринларнинг ўргимчак тўридан фойдаланишини доимо кузатиб бориш лозим. Акс ҳолда, ундаги баъзи маълумотлардан руҳий таъсирланиш баъзи салбий натижаларга олиб келиши мумкин.

АДАБИЁТЛАР.

1. Бегматов А. Маънавият фалсафаси ёхуд Ислом Каримов асарларида янги фалсафий тизимнинг яратилиши. Т.: “Шарқ”, 2000. 231 Б.
2. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивм. - М.:“Международные отношения”, 2000. 178 С.
3. Брандман Э.М. Глобализация и информационная безопасность общ,ества. Монография. - М.: ГПИБ, 2007. 412 Б.
4. Грачев Г.В. Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и

возможности психологической защиты – М.: 2002. 217 С.
5. Ишмухамедов А.Э. Иқтисодий хавфсизлик. – Т.:2004. 164-Б.
6. Кастельс М. Новые индивидуальные масс-медиа // “Свободная мысль”, 2006. 457 С.
7. Козин Н.Г. Вызов или ответ ислама // “Свободная мысль”. - 2007, №1. 380 С.
8. Колобов О.А., Ясенев В.Н. Контртерроризм и информационная безопасность в современном мире. Монография. – Нижн. Новгород: Нижегород университети нашри, 2014. 322 Б.
9. Умаров Б.М. Очиқ ахборот тизимларида ахборот-психологик хавфсизлик. Ўқув қўлланма. Т.: 2013. 250-Б.
10. Ярочкин В. И. Информационная безопасность. Учебник для студентов ВУЗов М.: Фонд «Мир», 2003 – 640 С.